

ТВОРЧЕСКИЯТ ПЪТ НА ПРОФЕСОР Д-Р ПЕТКО БОЖИКОВ В БЪЛГАРСКАТА СТАТИСТИКА

*Богдан Богданов**, *Стоян Баев***, *Нели Божикова****

Проф. д-р Петко Божиков

**„...възприела ли е науката веднъж известни получени
резултати като правилни, то по-широките обществени
кръгове просто на просто са длъжни да се подчинят,
защото научната истина никога и никъде не се установява
посредством общо гласуване на профани.“**

О. Н. Андерсон

Професор Петко Димитров Божиков е роден на 2 септември 1935 г. в град Гоце Делчев в семейството на земеделец и домакиня.

Средното си образование завършва в родния си град. През 1960 г. завършва висше образование, специалност „Статистика“, във Висшия икономически институт - София, сега Университет за национално и световно стопанство.

* Д-р, заместник-председател на Националния статистически институт; e-mail: bbogdanov@nsi.bg.

** Консултант по статистика в Министерството на образованието, бивш началник на отдел в Националния статистически институт.

*** Съпруга на проф. Божиков.

Първите стъпки в трудовия си живот като статистик започва в Териториалното статистическо бюро - гр. Кюстендил, където работи през периода от март 1960 г. до октомври 1963 година. През същата година е избран за научен сътрудник по медицинска статистика в Научноизследователския институт по педиатрия - София, където работи до март 1972 година. През този период участва в редица емпирични статистически изследвания в областта на медицината и обществените науки. Типичните за него отзивчивост и колегиалност го правят популярен сред лекарското съсловие и той става консултант по статистика на десетки лекари - научни работници и аспиранти, които след това придобиват по-високи научни степени и звания. Междувременно през 1967 г. е хоноруван асистент към катедра „Статистика“ на Висшия икономически институт - София (УНСС).

През март 1972 г. Висшата атестационна комисия присъжда на Петко Божиков научното звание „старши научен сътрудник II степен“ и той е избран за старши научен сътрудник и научен секретар в новосъздадения Научноизследователски институт по статистика при Централното статистическо управление. През същата година е и хоноруван преподавател към катедра „Социология“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

От юни 1976 г. ст.н.с. П. Божиков е назначен за и.д. директор на Научноизследователския институт по статистика и остава на тази длъжност до закриването му през октомври 1977 година. Тогава служителите на закрития институт са преназначени в новосъздадения Научно-координационен център по единна система за социална информация (ЕССИ) към Комитета по ЕССИ при Министерския съвет. Ст.н.с. П. Божиков е назначен за ръководител на секция в Научно-координационния център по ЕССИ.

От 1984 до 1990 г. ст.н.с. Петко Божиков е заместник-директор на Програмно-целевия колектив по преброяване на населението и жилищния фонд. Директор на Програмно-целевия колектив е проф. д-р Минко Минков.

През периода 1991 - 1997 г. ст.н.с. П. Божиков е ръководител на секция „Методология на статистическите изследвания“ в Националния статистически институт. През този период е и главен редактор на шестмесечното списание „Statistical Revue“ и на специализирания вестник „Статистически барометър“ - двуседмично издание на НСИ.

На 9 юни 1997 г. Висшата атестационна комисия присъжда на Петко Божиков научно звание „професор“ и той веднага е назначен на тази длъжност в Правно-историческия

факултет на Югозападния университет „Неофит Рилски“ - Благоевград . Преподавателската му дейност в ЮЗУ като професор по „Социална статистика“ на студентите в специалностите „Социология“ и „Политология“ продължава до октомври 2002 година.

Дълъг е списъкът на неговите научни трудове, монографии, статии, учебници, доклади, съдържащи методически разработки и анализи на резултати от емпирични социологически и статистически изследвания. Такива са изследванията относно проблемите на личността, вътрешната миграция на населението, религиозното съзнание и поведение на пълнолетните лица, демографските и социално-икономическите характеристики на населението по данни от преброяванията.

Впечатляващо е участието на проф. Божиков в методическата подготовка и организация на извадковите изследвания, съпътстващи преброяванията на населението и жилищния фонд. В това биографично есе ще се спрем накратко върху съдържанието на една негова книга, озаглавена „Извадковият метод (преброяване на населението и други социални изследвания)“, издадена от Статистическото издателство и печатница при НСИ през 1996 година. Тази неголяма по обем книга (171 страници) с меки корици, написана в зрелите години на неговия професионален път, в голяма степен обобщава научноизследователския опит на проф. Божиков. В нея последователно се излагат натрупаните знания и креативност през годините в полето на практическата работа. По този начин по емпиричен път авторът достига до научни истини, които обогатяват теорията на извадковите изследвания. Блестящ импровизатор, с интуиция и въображение, проф. Божиков оставя трайна следа в работата на държавната статистика. Неговите разработки са актуални и днес, тъй като става дума за статистически методики, които надграждат и добавят непреходни знания, които могат да бъдат опорни точки в решаването на нови практически задачи в областта на статистиката.

В споменатата книга той разглежда поредица фундаментални въпроси за практиката на статистиката, които могат да се обобщят в две основни направления: съчетаване на преброяванията на населението с извадковия репрезентативен метод; приложение на репрезентативния извадков метод при реализацията на конкретни статистически и социологически изследвания.

Точно, последователно и съдържателно той представя основните направления за използване на извадковия метод при преброяванията на населението и жилищния фонд:

- Провеждане на пробни преброявания на населението и жилищния фонд - много важни при подготовката и проверката на инструментариума и организацията на всяко преброяване;

- Съчетаване на извадковото и изчерпателното преброяване на населението и жилищния фонд. Техника, която позволява да се получи информация за малки териториални единици и отграничения. През последните години тази техника непрекъснато се надгражда и позволява да се картографират редица важни обществени явления и процеси;

- Провеждане на микропреброявания между общите преброявания. Излага опита на множество страни и разглежда тяхната важност за управлението на държавата;

- Контролни преброявания за проверка на събираната информация¹;

- Извадкова разработка за получаване на бързи резултати²;

- Провеждане на извадкови изследвания по съществени проблеми на развитието на обществото и икономиката на съответната страна по време и след преброяването;

- Формиране на основна (базова) извадка, извадка майка, която служи за организиране и провеждане на извадкови изследвания между две преброявания³. По този начин постоянно се поддържа в актуално състояние сравнително голяма по обем извадкова съвкупност, която притежава структурата и потенциала на *генерална съвкупност*. Този подход гарантира излъчването на качествени репрезентативни извадки за регулярните изследвания, провеждани от държавната статистика, като разходите за актуализацията на списъците с адресите на потенциалните респонденти са незначителни. Това не може да се каже, ако се поддържат актуални списъци от преброяване, при което разходите ще бъдат сравнително по-големи.

В своята книга проф. Божиков отделя специално внимание на петте последователни преброявания (от 1965 до 2001 г.), при които се извършват репрезентативни изследвания за точността и обхвата на данните. Резултатите от тези изследвания поставят акценти върху достоверността на данните за числеността на населението, домакинствата и жилищния фонд

¹ Такива контролни преброявания за точност и обхват на данните от преброяванията на населението и жилищния фонд се провеждат след преброяванията на населението и жилищния фонд от 1956 до 2001 година. При последното преброяване през 2011 г. такива контролни преброявания не бяха проведени, което е необходимо, когато се доказва достоверността и качеството на събраната информация.

² Такава извадка не беше реализирана при последното преброяване през 2011 година.

³ Такава извадка не беше формирана след преброяването през 2011 година.

по важни и значими аспекти и признаци от преброяванията. Те показват и равнището в качеството на работа на екипите, сформирани за преброяванията по места.

Също така той отбелязва, че статистическите извадкови репрезентативни наблюдения, свързани с преброяванията на населението, се прилагат за първи път след преброяването на населението и жилищния фонд през 1965 година. Така през 1966 г. по списъци от преброяването се формира извадка за изучаване на вътрешната миграция, като основната цел е да се установят причините за миграцията. След преброяването през 1975 г. се провеждат две извадкови наблюдения - за раждаемостта и отново за вътрешната миграция. По този начин се установява трайна практика за използване на извадковия метод при изследване на общественозначими явления и процеси по време или непосредствено след провежданите преброявания от държавната статистика.

Успоредно с това е представена и поредицата от социологически изследвания с дейното участие на проф. Божиков, свързани с преброяванията на населението. По-важните извадкови наблюдения с негово участие са: „Фактическа и потенциална миграция“ (1976 г.); „Градът и селото“ (1986 г.); „Здравното състояние на населението“ (1986 г.); „Вилният фонд в НР България и неговото използване“ (1986 г.); „Участие на населението в икономическата реформа“ (1992 г.); „Проблеми на семейството и личността“ (1995 г.). По принцип извадковият метод се наложи като постоянна практика, свързана с преброяванията на населението и жилищния фонд през годините.

За високите си научни и творчески постижения проф. Божиков е удостоен с редица награди и грамоти:

- почетна грамота на Института за младежта за дългогодишна изследователска дейност по проблемите на младежта;

- почетен знак и грамота на Националния статистически институт (30.12.1993 г.) за професионален принос в развитието на статистическата система на Република България и участие в преброяванията на населението и жилищния фонд;

- грамота по случай 60-годишнината му от името на ръководството на НСИ и редакцията на вестник „Статистически барометър“ за неговия принос за развитието на българската статистика;

- почетен орден „Св.св. Кирил и Методий“ II степен, връчен от Президента на Република България за големи творчески успехи и принос в науката.

Проф. Петко Божиков оставя трайна дия в българската статистика със своите качества на човек, учен, преподавател и най-вече голям експерт в извадковите статистически изследвания.

В края на това кратко биографично есе нека отбележим, че професор Петко Божиков беше жизнено многопластов, широко скроен и колоритен човек от плът и кръв. Наред със сериозните научни изследвания той обичаше да се весели с приятели, да разказва анекдоти и да речитира стихове. Безброй са забавните случки и весели спомени, които пази в съзнанието си всеки, който го познаваше отблизо. До края на дните си той остана верен на себе си и макар че вече беше пенсионер, работеше по задачи на държавната статистика. Последният ярък наш спомен е, когато помагаше на наши колеги след преброяването през 2001 г. при подготовката на специализираната публикация „Вътрешногнездовите корелации в социалната и демографската статистика“⁴. Публикацията е факт и макар че името му не е сред имената на авторите, неговият труд винаги остана вграден в нея⁵. Тук може да се допълни, че проф. Божиков винаги споделяше охотно своите знания с по-младите колеги и винаги беше готов да помогне при решаването на казуси и проблеми от текущата практическа работа в НСИ.

Началото на биографичното есе за проф. Петко Божиков започва с една негова любима мисъл на проф. Оскар Андерсон (цитирана в книгата, посочена в предходните редове на този текст). Поставена е като мото на есето, защото може да се каже, че отразява една негова характерна черта, която сме запомнили - непримиримост към тези, които демонстрират посредственост и статистическа неграмотност в своята работа.

Житетският път на проф. Божиков завършва на 12 юли 2003 г., когато той е на 67 години.

⁴ Тази публикация се разработва с данни от всяко преброяване от 1965 г. до 2001 година. Изключение прави последното преброяване през 2011 г., когато публикацията по неизвестни причини не беше планирана в програмата за използване на резултатите от преброяването. По принцип данните от тези публикации визират оценки за вътрешногнездовите корелации между поредица от важни социо-демографски признаци на населението, разпределено по гнезда в преброителните участъци. Тези оценки се използват за изчисляване на стохастичните грешки на показателите от текущите извадкови изследвания, осъществявани от държавната статистика в годините след всяко преброяване.

⁵ Авторите са изказали писмена благодарност за неговата помощ при разработването на публикацията.